

עלייה לרגל בארץ ישראל

הרב חיים י. דאום

ראשי פרקים:

- א. פתיחה
- ב. מוצא העולים לרגל
- ג. אבדת עולי רגלים
- ד. שכיחות עולי רגלים
- ה. עלייה לרגל מאשקלון
- ו. דיני עולי רגלים
- ז. ראייה מלבוא חמת עד נחל מצרים

פתיחה

הראשונים בתחילת מסכת פסחים¹ מעירים שרק יושבי ארץ ישראל חייבים לעלות לרגל.

בש"ס עצמו לא מצאתי שנאמר במפורש שחובת העלייה לרגל מוטלת דווקא על יושבי הארץ. במאמר זה ננסה למצוא מקורות בנוגע לשאלה האם חובת העלייה לרגל היא רק בארץ ישראל או אף מחוץ לה. כמו כן, ננסה לברר מאלו חלקים של הארץ יש לעלות לרגל, אם אכן חובת העלייה היא דווקא בארץ ישראל. האם החובה היא רק בתחום שכבשו עולי בבל, שהתקדש גם לשעתו וגם לעתיד לבוא, או שמא חייבים לעלות גם מתחום עולי מצרים, שהתקדש בקדושה הראשונה אך לא לעתיד לבוא. ואולי החובה חלה על היושבים בגבולות שהובטחו בברית בין הבתרים - מנהר מצרים עד נהר פרת?

1. פסחים ג, ב תוספות ד"ה "מאליה", תוספות רבנו פרץ, ר"ן ומהר"ם.

מוצא העולים לרגל

במסכת תענית² שנינו: "בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים. רבן גמליאל אומר: בשבעה בו, חמשה עשר יום אחר החג, כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת".

מה ניתן ללמוד מדברי רבן גמליאל על המקומות מהם יש לעלות לרגל? דבריו של רבן גמליאל יכולים להתפרש בשני אופנים.

אפשרות אחת היא שמעכבים את שאלת הגשמים עד שיגיעו כל עולי הרגל שבאו לירושלים חזרה לבתיהם. מסיבה זו מחכים עד שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת, היות ועולי הרגל הרחוקים ביותר באו משם.

לפי אפשרות זו, נלמד מדברי רבן גמליאל שעולי הרגל באו רק מארץ ישראל, שהרי הרחוק ביותר מבין עולי הרגל גר בנהר פרת, ולא מעבר לו. כמו כן נלמד שעולי הרגל באו מכל רחבי ארץ ישראל על פי הגבולות שנמסרו לאברהם בברית בין הבתרים, עד נהר פרת.

אכן, רבן גמליאל דיבר בזמן שנהגה קדושה ראשונה, ולכן תחום העלייה לרגל מגיע עד נהר פרת ולא מצטמצם בתחום עולי בבל, מפני שנהר פרת היה גבול שטחה המקודש של ארץ ישראל באותה עת. על מנת לקבל הסבר זה, יש להניח שגבול הקדושה הראשונה הוא אכן בנהר פרת.

יש אפשרות נוספת להסביר את דברי רבן גמליאל. ניתן לומר, שזמן תחילת שאלת גשמים בארץ ישראל הוא כשעולי הרגלים הנמצאים בדרכם אינם בתוך תחום ארץ ישראל. אלו הגרים בארץ חזרו לביתם, ואלו הגרים בחוץ לארץ שעדיין בדרכם, הספיקו כבר לצאת מהארץ. זו הסיבה שמחכים עד שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת, כי נהר פרת הוא גבולה של ארץ ישראל, וכאשר הגיע האחרון לנהר פרת, סימן הוא שאין עוד עולי רגלים הנמצאים בדרכם לביתם בתחומי ארץ ישראל.

מדוע קבעו דווקא את נהר פרת כגבולה של ארץ ישראל? אפשר להסביר, שהמשנה מדברת על הזמן שהקדושה הראשונה טרם בטלה, ולכן הגבול הוא נהר פרת. כדי לקבל הסבר זה יש להניח שגבול הקדושה הראשונה הוא אכן נהר פרת. אך ניתן גם לומר שהמשנה אינה מדברת דווקא על הזמן שהארץ עדיין עומדת בקדושתה הראשונה, ואעפ"כ גבולה בנהר פרת, כי ארץ ישראל בהגדרתה העקרונית נקבעה על פי הגבולות

המובטחים בברית בין הבתרים. הקדושה הראשונה והשניה משמעותיות רק לגבי המצוות התלויות בארץ, אך הגבולות של ארץ ישראל בהגדרתם הם על פי הגבולות של ברית בין הבתרים. לכן, כשמחכים בשאלת הגשמים עד שעולי הרגל שבארץ ישראל אינם עוד בדרכים - ממתנינים עד שלא יהיו עולי רגלים בכל גבולות ברית בין הבתרים.

על פי הסבר זה, לא ממתנינים בשאילת הגשמים עד שיחזרו כל עולי הרגל לביתם. ממילא, אין להסיק שעולי הרגל הרחוקים ביותר הגיעו מנהר פרת, אלא אפשר שעלו לרגל אף מחוץ לארץ, והמתינו בשאילת הגשמים עד שיצאו העולים מארץ ישראל בלבד.

אולם, אין להסיק מן ההמתנה ליציאתם של עולי הרגל שבאו מחוצה לארץ שגם עליהם חלה חובת העלייה. ניתן לומר שעלו לרגל למרות שלא היו מצוויים על כך מין הדין.

רש"י בפירושו למשנה בתענית³ כותב, שמחכים עד שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת. זוהי לשונו: "כלומר קודם ביאת מים לנהר פרת שהוא רחוק יותר". נראה שרש"י רומז לאמור בגמרא⁴: "מטרא במערבא סהדא רבה פרת". דהיינו, נהר פרת יורד מארץ ישראל לבבל, וכשיש גשם בארץ ישראל, הוא מעיד על כך בבבל ומתגבר מאותם גשמים. כוונת רש"י להסביר שמחכים בשאילת הגשמים בארץ ישראל עד שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת, מפני שגשמי ארץ ישראל ממלאים את נהר פרת ומקשים על המעבר.

מפירושו של רש"י למדנו שני דברים: ראשית, מדוע מחכים עד שיגיע אחרון שבישראל דווקא לנהר פרת - מפני שהגשמים היורדים בארץ ישראל ממלאים את נהר פרת. שנית, שממתנינים בשאילת הגשמים לאלו שצריכים לחצות את נהר פרת על מנת להגיע לבתיהם. זו האפשרות השנייה שהצענו בהסבר המשנה, שממתנינים עם שאילת הגשמים לא רק לעולי הרגלים אשר בדרכם לביתם שבארץ, אלא אף לעולי הרגלים שבדרכם לחוץ לארץ.

משנתנו מובאת גם במסכת בבא מציעא⁵, וגם שם כותב רש"י שממתנינים בשאילת גשמים כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת - "ולא ידביקוהו הגשמים".

3. תענית י, א ד"ה "כדי שיגיע האחרון"

4. שבת סה, ב

5. בבא מציעא כח, א

אבדת עולי רגלים

במסכת בבא מציעא⁶ מובאת דעת רבי יהודה שחובת הכרזה על מציאה היא: "שלוש רגלים, ואחר הרגל האחרון שבעה ימים, כדי שילך לביתו שלשה, ויחזור שלשה ויכריז יום אחד".

מה ניתן ללמוד מדברי רבי יהודה על המקומות מהם יש לעלות לרגל?

רבי יהודה סובר שהמוצא אבדה צריך להכריז עליה שיעור זמן שבו יספיק המאבד ללכת אחרי הרגל מירושלים לביתו, ולחזור חזרה. המוצא צריך להביא בחשבון את האפשרות שהמאבד הוא מעולי הרגל הרחוקים ביותר, ובהתאם לכך נקבע זמן הכרזתו. מתוך כך קובע רבי יהודה, שהמוצא צריך להכריז אחר הרגל האחרון שבעה ימים, כדי שילך המאבד לביתו שלושה ימים, יחזור שלושה ימים ויכריז יום אחד. מדבריו של רבי יהודה נמצאנו למדים, שזמן הליכתם של עולי הרגל הרחוקים ביותר הוא שלושה ימים.

מכאן נסיק, שלא עלו לרגל מכל העולם, אלא רק מארץ ישראל. אם היו מגיעים עולי רגלים מכל קצווי תבל, ודאי לא היה די בשלושה ימים כדי שיחזרו לביתם. אם כן יש ללמוד מכאן, שאין חובת עלייה לרגל מוטלת אלא על יושבי ארץ ישראל בלבד.

עוד נסיק, שאפילו מכל רחבי ארץ ישראל לא באו לירושלים, אלא רק ממרחק הליכה של שלושה ימים. על פי האמור בפסחים⁷, שמהלך אדם בינוני הוא עשר פרסאות ביום, ניתן ללכת בשלושה ימים שלוש פרסאות, דהיינו כמאה ועשרים קילומטרים. אם כן, חובת העלייה לרגל אינה בכל ארץ ישראל, אלא רק במרכזה. אולי יש לומר, שאין חובה לעלות לרגל בתחום שכבשו עולי מצרים, אלא רק בתחום שכבשו עולי בבל.

הגמרא מעמתת את דברי רבי יהודה, מהם עולה שמרחק ההליכה המרבי של עולי הרגל לביתם הוא שלושה ימי הליכה, עם המשנה בתענית⁸, ממנה עולה שעולי הרגל הגיעו גם ממרחק של חמשה עשר ימי הליכה.

רב יוסף מתרץ, שבמקדש הראשון אמנם הגיעו עולי רגלים גם ממרחק חמישה עשר ימי הליכה, אולם במקדש השני הגיעו רק ממרחק שלושה ימים, כי במקדש הראשון היו ישראל שבארץ ישראל מרובים "כחול אשר על הים לרב", ואילו במקדש שני היו ישראל מועטים.

6. בבא מציעא כח, א

7. פסחים צד, א

8. תענית פ"א, מ"ג

כוונתו לומר, שכשהיו ישראל מרובים היה שטח ישיבתם רחב, והגיע עד מרחק חמשה עשר ימי הליכה מירושלים, ולכן אחרון עולי הרגל הגיע לביתו לאחר חמישה עשר יום. אולם, כשהיו ישראל מועטים, ישבו בשטח מצומצם בלבד, ולכן הספיקו שלושה ימים לעולה הרגל הרחוק ביותר לחזור לביתו. אם כן עולה מדבריו, שגם לפי המשנה בתענית וגם לפי המשנה בבבא מציעא, לא עלו לרגל אלא מארץ ישראל, והפירוש הנכון למשנה בתענית הוא כאפשרות הראשונה שהבאנו לעיל. על כל פנים, עם ישראל עלה לרגל מתחום ישיבתו, ולכן אין לפשוט מתירוצו את הספק, האם חובת עלייה לרגל היא אף מחוץ לתחום שהתקדש על ידי ישראל או לא.

בהמשך הגמרא, אביי דוחה את דברי רב יוסף בטענה שלמרות שבזמן בית המקדש השני היו ישראל שבארץ מועטים, מכל מקום ישבו באותם מקומות בהם ישבו בזמן בית המקדש הראשון. ולפיכך, תירוצו הפוך: במקדש הראשון, שהיו ישראל רבים, קל היה למצוא הולכי דרכים נוספים, והיו מצויות שיירות שהלכו בין ביום ובין בלילה, והספיקו שלושה ימים לעולי הרגלים לחזור לביתם. אך במקדש השני, כיוון שהיו ישראל מועטים, קשה היה למצוא הולכי דרכים נוספים והשיירות לא היו מצויות, ולכן נצרכו חמישה עשר ימים לעולי הרגלים לחזור לביתם.

מתירוצו עולה, שבין במקדש הראשון ובין במקדש השני הגיע הרחוק שבין עולי הרגל מנהר פרת. אלא שבמקדש ראשון הגיע עולה הרגל שבא מנהר פרת לביתו בשלושה ימים, כי היו מצויות שיירות, ואילו במקדש שני הגיע עולה הרגל שבא מנהר פרת לביתו בחמישה עשר ימים, כי לא היו מצויות שיירות.

גם לפי הסבר זה, בין על פי המשנה בתענית ובין על פי המשנה בבבא מציעא, עלו לרגל רק בארץ ישראל, ופירוש המשנה בתענית הוא כאפשרות הראשונה שהבאנו לעיל. בכל מקרה ישראל עלו מתחום ישיבתם. גם על פי הסברו של אביי אין תירוץ לספק, האם חובת עלייה לרגל היא גם מחוץ לתחום שהתקדש על ידי ישראל או לא.

אלא, שיש לעיין בדברי אביי. לפי דבריו, המרחק האמיתי לנהר פרת הוא שלושה ימי הליכה, ורק כשהיו קשיים בדרכים ארכה הדרך חמישה עשר יום. קשה להבין כיצד ניתן להגיע מירושלים עד נהר פרת בשלושה ימים, בפרט לאור האמור בפסחים⁹ שמהלך אדם בינוני הוא עשר פרסאות ביום, ואם כן ניתן ללכת בשלושה ימים רק שלושים פרסאות, שהם כמאה ועשרים קילומטרים בלבד!

רבה חולק על דברי אביי ואומר שאין לחלק בין המקדש הראשון לשני, והסיבה שמכריזים על אבדה רק שבוע, היא מפני שלא הטריחו את מוצא האבדה יותר מדי. גם אם יש עולי רגלים שבאו ממרחק חמישה עשר ימי הליכה, אין המוצא צריך להמתין בהכרזתו, אלא מכריז רק לעולי רגלים שגרים במרחק של עד שלושה ימי הליכה מירושלים. מדבריו אין אפשרות ללמוד לגבי המקומות בהם חלה החובה לעלות לרגל.

שכיחות עולי רגלים

נאמר במשנה במסכת גיטין¹⁰:

המביא גט ממדינת הים, צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם... וחכמים אומרים, אינו צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם אלא המביא ממדינת הים והמוליך. והמביא ממדינה למדינה במדינת הים, צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם...

וממשיכה שם המשנה¹¹:

רבי יהודה אומר, מרקם למזרח ורקם כמזרח, מאשקלון לדרום ואשקלון כדרום, מעכו לצפון ועכו כצפון. רבי מאיר אומר, עכו כארץ ישראל לגיטין.

הגמרא מסבירה שרק המביא גט ממדינת הים צריך לומר "בפני נכתב ובפני נחתם", אך המביא גט ממדינה למדינה בארץ ישראל אינו צריך, מפני שבארץ ישראל שכיח עולי רגלים.

מדברי הגמרא עולה, שהיהודים שישבו בתוך הגבולות האמורים במשנה לעניין אמירת "בפני נכתב ובפני נחתם", הם לבדם נהגו לעלות לרגל. היהודים שישבו מחוץ לגבולות הללו, במה שמחשיבה המשנה כמדינת הים, לא נהגו לעלות לרגל, ועל כן לא היו מצויים במקומות אלו עולי רגלים.

מסתבר, שהסיבה לכך שעלו לרגל רק מהתחום האמור במשנה, היא משום שרק בתחום זה יש חיוב עלייה לרגל. הדרים מחוץ לתחום זה אינם מצויים בעלייה לרגל, ולפיכך אע"פ שיש שאינם מצויים ועושים, מכל מקום לא שכיחים עולי רגלים.

נחלקו הראשונים, האם הגבולות האמורים בהמשך המשנה לעניין "בפני נכתב ובפני נחתם", רקם למזרח, אשקלון לדרום ועכו לצפון, הם גבולות עולי מצרים, או שמא אלו

10. גיטין פ"א מ"א

11. גיטין פ"א מ"ב

גבולות עולי בבל, וגבולות עולי מצרים רחבים יותר. הרמב"ם כתב שאלו הם גבולות עולי מצרים, ואילו התוספות, הר"ן, הרשב"א וראשונים נוספים כתבו שגבולות אלו הם גבולות עולי בבל.

לשיטת הרמב"ם יש ללמוד מהגמרא שעלייה לרגל נוהגת גם בתחום עולי מצרים, ולא רק בתחום עולי בבל. משיטת הראשונים האחרים בגמרא נלמד, שעלייה לרגל נוהגת בתחום עולי בבל בלבד. אך לשיטת רוב הראשונים ניתן לומר, שלמרות שחיוב העלייה לרגל שייך רק בגבולות עולי מצרים, בכל זאת עולי רגלים היו מצויים רק בתחום עולי בבל, וזאת מפני שמימות עזרא ואילך רק בתחום זה גרו יהודים.

עלייה לרגל מאשקלון

המהר"ץ חיות בהגהותיו למסכת גיטין¹² מביא קושיה שהקשה בפניו חכם אחד על הסוברים שהחובה לעלות לרגל היא רק בארץ ישראל: במשנה בריש מסכת גיטין עולה שאשקלון מדינת הים היא, שכן נאמר במשנה, שהמביא גט ממדינת הים צריך שיאמר "בפני נכתב ובפני נחתם", והגבול הדרומי לעניין זה הוא אשקלון: "מאשקלון לדרום, ואשקלון כדרום". כנגד זאת בירושלמי¹³ מסופר כך:

תרין אחין באשקלון, הוּוּ להוּ מגורין נוכראין, אמרי כדון אילין יהודאי סלקין לירושלים אנן נסבין כל מה דאית להון. מן מה דסלקון זימן להם הקב"ה מלאכים נכנסים ויוצאים בדמותן...

תרגום: שני אחים (יהודים) היו באשקלון, והיו להם שכנים נוכרים. והיו אומרים (השכנים): כאשר אלו היהודים (האחים) יעלו (לרגל) אנו לוקחים כל מה שיש להם. כאשר עלו (האחים לרגל) זימן להם הקב"ה מלאכים בדמותם, שהיו נכנסים ויוצאים בביתם.

שני האחים עלו לרגל מאשקלון, למרות שאשקלון, כאמור, מדינת הים היא. כאן אי אפשר לומר שהאחים לא עלו לרגל מחמת החיוב, אלא שהחמירו על עצמם לעלות על אף שפטורים מן הדין, שהרי שנינו במסכת סוטה¹⁴ "ויש זכות תולה ג' שנים", ושואלת שם הגמרא: "זכות דמאי? אילימא זכות דתורה הא אינה מצווה ועושה". דהיינו, מי שאינו מצווה ועושה, אין הזכות מצילה אותו מן הפורענות. מכאן, שהואיל ולאחים

12. גיטין ב, א

13. פאה פ"ג, ה"ז

14. סוטה כא, א

הללו נעשה נס - בוודאי היו מצווים ועושים. דברי הירושלמי מוכיחים אפוא, שחובת העלייה לרגל היא גם ממדינת הים.

לקושיה זו מספר תירוצים. המהרי"ץ חיות תירץ שהאחים לא היו חייבים לעלות לרגל, לפי שדרו בחוץ לארץ ישראל, ואעפ"כ התרחש להם נס כשעלו, מפני שהיו להם זכויות אחרות. אפשר גם לאחוז בשיטתו של ר"י בתוספות¹⁵, שהגבולות שמסמנת המשנה לעניין אמירת "בפני נכתב ובפני נחתם" אינם גבולות ארץ ישראל, ולפי זה האחים שדרו באשקלון היו חייבים בעלייה לרגל. עוד ניתן לומר, שאשקלון חציה בארץ ישראל וחציה בחוץ לארץ¹⁶, או שקיימות שתי ערים בשם אשקלון, אחת בארץ ישראל ואחת בחוץ לארץ¹⁷ והאחים, גרו באשקלון שבארץ ישראל.

לאור דיוננו נוכל להציע תירוצ נוסף. הקושיה על התוספות הייתה מהמשנה בגיטין, הקובעת את הגבולות לעניין אמירת "בפני נכתב ובפני נחתם". כבר הבאנו לעיל, שהראשונים כתבו, שגבולות הארץ האמורים במשנה זו, הם גבולות עולי בבל, ואילו גבולות עולי מצרים רחבים יותר. לו נאמר שחייבים לעלות לרגל גם מתחום עולי מצרים הרי הקושיה מתורצת, כי אשקלון אף שהיא מחוץ לתחום עולי בבל הרי היא בתוך תחום עולי מצרים, כמו שהוכיחו הראשונים בריש גיטין מהכתוב בספר שופטים¹⁸: "וילכוד יהודה את עזה ואת גבולה ואת אשקלון ואת גבולה", לכן היו חייבים האחים בני אשקלון לעלות לרגל.

גם הרמב"ם שחולק על אותם הראשונים, וסובר שהגבולות שבמשנה הם גבולות עולי מצרים, חייב להסכים לנאמר במקרא, שאשקלון נכבשה על ידי עולי מצרים. לכן, תירוצנו טוב אף לשיטתו. גם הוא יודה שהאחים מאשקלון היו חייבים בעלייה לרגל מפני שדרו בתחום עולי מצרים.

אלא שהרמב"ם כלל אינו זקוק לתירוצנו, מפני שלדעתו הגבולות שבמשנה הם גבולות עולי מצרים, וכדי להסתדר עם הפסוק שמדבר על אשקלון הוא חייב להשתמש בתירוצים שהזכרנו לעיל: שאשקלון חציה בארץ ישראל וחציה בחוץ לארץ, או שיש שתי ערים בשם אשקלון, אחת בארץ ישראל ואחת בחוץ לארץ, וממילא אינו צריך

15. גיטין ב, א תוספות ד"ה "ואשקלון"

16. עיין בכסף משנה על הרמב"ם, הלכות תרומות פ"א, ה"ט.

17. עיין רדב"ז על הרמב"ם שם, וכן בר"ן על הר"ף בריש גיטין, שכתב לגבי אשקלון "איכא למימר האי אחרנא הוא".

18. שופטים א, יח

לתרץ את הקושיה על האחים בני אשקלון בתירוצנו. ועוד, הרמב"ם כלל לא כתב שרק בארץ ישראל חייבים בעלייה לרגל ויתכן שסובר אחרת.

דיני עולי רגלים

הראשונים בתחילת מסכת פסחים, שהזכרנו בראש המאמר, כתבו שרק יושבי ארץ ישראל חייבים לעלות לרגל, וזאת בכדי להסביר מדוע רבי יהודה בן בתירא לא עלה. הראשונים הסבירו שנציבין, מקום מגוריו של רבי יהודה בן בתירא, היא בחוץ לארץ, ולכן, אין יושבי נציבין חייבים לעלות לרגל. ברם, הם הציעו הסברים נוספים, ואין הכרח לקבל דווקא הסבר זה.

הסבר אחר נלמד מהמשך הגמרא במסכת פסחים¹⁹:

תניא יהודה בן דורתאי פירש הוא ודורתאי בנו והלך וישב לו בדרום, אמר אם יבוא אליהו ויאמר להם לישראל מפני מה לא חגגתם חגיגה בשבת מה הן אומרים לו? תמהני על שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון שהן חכמים גדולים ודרשנין גדולים ולא אמרו להן לישראל חגיגה דוחה את השבת.

יהודה בן דורתאי סבר שיש להביא קרבן חגיגה בארבעה עשר בניסן שחל בשבת, ומכיוון שחכמים סברו שאין חגיגת ארבעה עשר דוחה את השבת פירש מהם וישב לו בדרום.

מפרש רש"י: "וישב לו בדרום - רחוק מירושלים, שלא לעלות לרגל ויתחייב בפסח ובחגיגה". משמע, שיש מקומות שאין נוהגת בהם חובת עלייה לרגל, וניתן ללמוד מכאן שעלייה לרגל נוהגת רק בארץ ישראל.

כמו כן, מצאנו במסכת עירובין²⁰ שאין עושים פסי ביראות בחוץ לארץ, אלא רק בארץ ישראל, משום בהמת עולי רגלים. משמע שרק בני ארץ ישראל עולים לרגל.

במסכת בכורות²¹ נאמר שעושים גורן למעשר בהמה שלוש פעמים בשנה כדי שיוכלו לקחת בהמה לעלייה לרגל, ומובא שם שזמנים אלו נוהגים רק בארץ ישראל. שוב משמע שרק בני ארץ ישראל עולים לרגל. אך ניתן לדחות שעושים פסי ביראות וגורן

19. פסחים ע, ב

20. עירובין כא, א

21. בכורות נו, ב

למעשר בהמה דווקא בארץ ישראל, מפני שבארץ ישראל מתקבצים עולי הרגלים מכל העולם.

ראייה מלבוא חמת עד נחל מצרים

במשנה במסכת הוריות²² נאמר, שכאשר מורה בית דין הגדול הוראה מוטעית, כגון שהתיר את האסור, וחטא כל הקהל או רובו על סמך הוראה זו, מביא בית הדין פר העלם דבר של ציבור. במסכת הוריות²³ מבואר שיושבי ארץ ישראל הם לבדם קובעים האם חייב בית הדין קרבן או לא:

אמר רב אסי: ובהוראה הלך אחר רוב יושבי ארץ ישראל, שנאמר: 'זיעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני ה' אלהינו...'

אם חטאו רוב יושבי ארץ ישראל - מביא בית הדין קרבן, ואם לאו - אינו מביא, ואין היהודים יושבי חוץ לארץ נמנים, לא לחייב את בית הדין ולא לפוטרו. בירושלמי במסכת פסחים²⁴, וכן בירושלמי במסכת הוריות²⁵ נאמר:

אמר רבי יהושע בן לוי לראייה הילכו מלבוא חמת עד נחל מצרים, רבי תנחומא בשם רב הונא טעמא דרבי יהושע בן לוי 'זיעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו'.

על מה מדובר בירושלמי, ומה יש ללמוד ממנו?

"קרבן העדה" בירושלמי פסחים, ו"גיליון אפרים" בירושלמי הוריות, בשם ה"נועם ירושלמי", השוו את דברי הירושלמי לדברי הבבלי שהבאנו, וכתבו שגם הירושלמי עוסק בפר העלם דבר של ציבור. רבי יהושע בן לוי בירושלמי לומד מהפסוק במלכים את מה שלמד מפסוק זה רב אסי בבבלי, שרק בני ארץ ישראל קובעים לעניין חיוב בית הדין בקרבן. לפי דרך זו, הגירסה בדברי הירושלמי אינה "לראייה", כי אם "להוראה".

נראה שגם הרמב"ם הבין כך את הירושלמי, כי בהסבירו את דין פר ציבור, בפירושו למשנה הראשונה במסכת הוריות, כותב שרק בבני ארץ ישראל מתחשבים לעניין פר

22. הוריות פ"א מ"ה

23. הוריות ג, א

24. פסחים פ"ז סוף ה"ו

25. הוריות פ"א סוף ה"ב

ציבור, הם היושבים מלבוא חמת עד נחל מצרים, כמו שכתב הירושלמי. וכך לשונו: "אמר וכל ישראל עמו מלבוא חמת עד נחל מצרים, הכוונה בזה שאלו אשר במקום הזה הם כל ישראל, ואין חוששים למי שבחוצה לארץ".

אעפ"כ, הגירסה לפנינו בירושלמי היא "לראייה" ולא "להוראה", ועל כן נסביר שהירושלמי אינו עוסק בהוראת בית דין, אלא במצוות ראייה שברגלים, וכך אמנם הבינו כמה מפרשני הירושלמי. לפי הבנה זו, הדין שאומר ריב"ל הוא הדין שאומרים הראשונים בפסחים - ראייה ברגלים נוהגת רק מלבוא חמת עד נחל מצרים, דהיינו רק בארץ ישראל. המקור לכך הוא הפסוק במלכים, כשם שבימי שלמה באו לחוגג בבית המקדש רק מלבוא חמת עד נחל מצרים, כך גם לדורות.

חיזוק לשיטה זו מצאנו במדרש. בספר בראשית²⁶ מסופר על יעקב:

וירא והנה באר בשדה, והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה, כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים, והאבן גדלה על פי הבאר. ונאספו שמה כל העדרים...

בבראשית רבה²⁷ נדרשים פסוקים אלו לעניין עלייה לרגל:

והנה באר בשדה - זו ציון. והנה שלושה עדרי צאן - אלו שלש רגלים. כי מן הבאר ההיא ישקו - שמשם היו שואבים רוח הקודש. והאבן גדולה - זו שמחת בית השואבה... ונאספו שמה כל העדרים - באים מלבוא חמת עד נחל מצרים.

המדרש, המשתמש בלשון הפסוק במלכים "מלבוא חמת עד נחל מצרים", מזכיר לנו את דברי ריב"ל בירושלמי: "לראייה הלכו מלבוא חמת עד נחל מצרים". על כן, נדמה בין שני המקורות ונאמר, שאף ריב"ל עוסק בעלייה לרגל, וקובע שתחום חיוב העלייה לרגל הוא מלבוא חמת עד נחל מצרים²⁸.

ה"אור שמח" בהלכות סנהדרין²⁹ הבין שהירושלמי עוסק בפר העלם דבר של ציבור, ולמד מדברי הירושלמי שיושבי ארץ ישראל הנבדקים לעניין פר העלם דבר, הם כל היושבים בתחום עולי מצרים, ולא רק היושבים בתחום עולי בבל. חיזוק לזאת מצאנו

26. בראשית כט, ב-ג

27. בראשית רבה, פרשה ע אות ח

28. ראה חידושי הרש"ש שם.

29. הלכות סנהדרין פ"ד ה"ו

מדברי ריב"ל שאמר שלהוראה הולכים מלבוא חמת עד נחל מצרים, ומארנון עד נחל מצרים לא כבשו עולי בבל.

מוכח אם כן, שלעניין הוראת בית דין קובעים גבולות עולי מצרים, למרות שקדושתם קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא³⁰.

נשתמש בדבריו של ה"אור שמח", שהדין האמור בירושלמי נוהג בכל תחום עולי מצרים, ולפי ההבנה שם בירושלמי, שמדובר לא על פר ציבור, כי אם על עלייה לרגל, ונוכיח שעלייה לרגל נוהגת בכל תחום עולי מצרים.

ריב"ל אמר את דבריו לאחר שבטלה קדושתה הראשונה של ארץ ישראל, ואעפ"כ דיבר על ארץ ישראל לעניין עלייה לרגל, מלבוא חמת עד נחל מצרים, שזהו תחומם של עולי מצרים, ומוכח שחייבים בעלייה לרגל, לא רק מגבול עולי בבל, אלא גם מגבול עולי מצרים, אע"פ שקדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא.

מיהו, אפשר לדחות את דברי ה"אור שמח" ולומר, שריב"ל מדבר על תחום עולי מצרים, לא משום שגם לאחר שבטלה קדושתו נותרה בו קדושה לעניין חיובי מצוות שונות, אלא משום שסובר שקדושה ראשונה קידשה לשעתה ואף לעתיד לבוא. לכן, אין ללמוד מדבריו שגם לדידן, הסוברים שקדושה ראשונה בטלה, יש חובה לעלות לרגל מתחום עולי מצרים.

